

2007-cı ilin I rübünün yekunları üzrə pul siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında

1. Makroiqtisadi durum və global iqtisadi proseslər

2007-ci ilin I rübündə də Milli Bank makroiqtisadi sabitliyin və milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin qorunmasına, habelə büdcə-investisiya siyasətinin reallaşmasına dəstək verən pul siyasəti yeritmişdir. Pul siyasəti qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsinə ölkə daxilində və xaricində baş verən iqtisadi proseslər də təsir göstərmişdir.

Makroiqtisadi vəziyyət. Bir neçə il bundan öncə başlamış sıçrayışlı inkişaf cari ildə də davam etmişdir. 2007-ci ilin I rübündə ölkədə iqtisadi artım 39.7%, o cümlədən neft sektorunda 67.9%, qeyri-neft sektorunda isə 6.6% təşkil etmişdir. Dövr ərzində sənaye məhsulunun 38.6%, kənd təsərrüfatı məhsulunun 5.3%, inşaata investisiya qoyuluşunun 12.3%, nəqliyyata yük daşınmasının 18.2%, rabitə xidmətlərinin 16.6%, əmtəə dövriyyəsinin 14.3%, pullu xidmətlərin 37.6% artımına nail olunmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkə statusu üçün vacib şərt olan **özəl sektorun** iqtisadiyyatdakı rolu da artmaqdadır. 2007-cı ilin ilk rübündə ÜDM-in 80%-dən çoxu, o cümlədən sənaye məhsulunun 77.1%-i, kənd təsərrüfatı məhsulunun demək olar ki, hamısı, əsaslı kapitalla investisiya qoyuluşlarının 69.2%-i, yükdaşıma 62.8%-i, rabitə xidmətlərinin 74.1%-i qeyri-dövlət bölməsinin payına düşmüşdür.

Son illər Azərbaycanın **xarici ticarət balansında** müsbət olunan müsbət meyllər bu ildə də davam etmişdir. Dünya bazarında neftin qiymətinin yüksək olaraq qalması, eyni zamanda qeyri-neft sektorunun sürətli inkişafı ölkənin xarici balansının daha da yaxşılaşmasına zəmin yaratmışdır. Xarici ticarət dövriyyəsi yanvar-fevral aylarında 1329.6 mln.\$ təşkil etmişdir ki, bunun da 550.4 mln. \$-ı ixracın, 779.2 mln. \$-ı isə idxalın payına düşür. 2006-cı ilin yanvar-fevral ayları ilə müqayisədə xarici ticarət dövriyyəsinin ümumi həcmi 28.1%, o cümlədən ixrac 10.7%, idxal isə 44.2% artmışdır.

Əhalinin sosial vəziyyətinin də yaxşılaşması davam etmişdir. Belə ki, orta aylıq əmək haqqı 163.7 AZN-ə çatmış və onun artım tempi 26.2% təşkil etmişdir. Əhalinin gəlirlərinin artması isə öz növbəsində alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olaraq real sektorun inkişafına zəmin yaradan amillərdən biri olmuşdur.

Dünya maliyyə və əmtəə bazarlarında baş verən meyllər. Aparıcı ölkələrin iqtisadiyyatında baş verən proseslər onların maliyyə bazarlarının indikatorlarında öz əksini tapmışdır.

Hesabat dövründə ABŞ dollarının **məzənnəsi** dünyanın aparıcı valyutalarına nəzərən əsasən azalmaq istiqamətində dəyişmişdir. Belə ki, 2007-ci ilin I rübündə ABŞ dollarının məzənnəsi avroya nəzərən 2.6%, Rus rubluna nəzərən 1.4%, İsveçrə frankına nəzərən 1.6%, İngilis funt sterlinginə nəzərən 1.8%, Qazax təngəsinə nəzərən 1.5%, Türkiyə lirəsinə nəzərən 3.8%, Yapon yeninə nəzərən 0.5% dəyərdən düşmüşdür.

Qeyd edək ki, dövr ərzində Federal Ehtiyat Sisteminin uçot dərəcəsi dəyişməz olaraq 5.25% səviyyəsində qalmışdır.

Hesabat dövrü ərzində əsas **fond indekslərinin** səviyyəsi demək olar ki, sabit qalmışdır. Belə ki, Nyu York Fond Birjasında hərraca çıxarılan 30 ən iri sənaye şirkətinin orta qiymətini əks etdirən *Dow Jones* *indeksi* 0.4%, ABŞ-ın 100 ən iri yüksək texnoloji şirkətinin səhmlərinin qiymətləri əsasında hesablanmış *Nasdaq indeksi* 0.67% azalmış, Tokio Fond Birjasında hərraca çıxarılan 225 ən iri şirkətin səhmlərinin qiymətləri əsasında hesablanmış *Nikkei indeksi* 1.35%, Avropanın 100 ən iri şirkətinin səhmlərinin qiymətləri əsasında hesablanmış *FTSE eurotop 100 indeksi* 1%, Almaniya Fond Birjasında hərraca çıxarılan 100 ən iri şirkətin səhmlərinin orta qiyməti-*DAX indeksi* 4.6% yüksəlmişdir.

2007-ci ilin I rübündə dünya bazarında Brent markalı **neftin orta qiyməti** 58.1 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu da 2006-cı ilin müvafiq dövründə olduğundan (62.7\$) 7.3% azdır.

Hesabat dövrü ərzində dünya bazarlarında **qızılın qiymətinin** artması davam etmişdir. Belə ki, beynəlxalq bazarda qızılın unsiyasının qiyməti ilin əvvəlində 606.9 ABŞ dolları olduğu halda, I rübün sonuna 9,4% (və ya 55.8 ABŞ dolları) artaraq 662.7 ABŞ dolları səviyyəsinə yüksəlmişdir. Qızılın dünya bazarlarında qiymətinin yüksəlməsinə əsas səbəb İranın nüvə proqramı ətrafında yaşanan qeyri-müəyyənlik nəticəsində investorlar tərəfindən etibarlı investisiya obyektı olan qızıla marağın artması olmuşdur.

2. Pul siyasəti

Pul siyasətinin hədəflərinə nail olunması vəziyyəti. Yüksək iqtisadi artım ilə əlaqədar pula tələbin sürətlə genişlənməsi şəraitində 2007-ci ilin I rübündə Milli Bankın pul siyasəti qarşısında baza inflyasiyanın təkrəqəmli səviyyədə saxlanması, ölkənin əlverişli xarici ticarət şəraitinin qorunması, iqtisadiyyatın pula olan tələbatının ödənilməsi, habelə bank-maliyyə sistemində sabitliyin qorunması kimi vəzifələr qoyulmuşdur.

Ölkə iqtisadiyyatının qədəm qoyduğu yeni inkişaf mərhələsi yüksək iqtisadi aktivliklə xarakterizə olunur ki, bu da təbii olaraq **inflyasiya** proseslərinin fəallaşmasında təzahür edir. Cari ilin I rübündə inflyasiya yeni inkişaf mərhələsi üçün səciyyəvi olan tələbin artımı kimi ənənəvi amillərdən və struktur islahatları çərçivəsində aparılan kommunal sektorun islahatı tədbirlərindən irəli gəlmişdir. Bir tərəfdən məcmu tələbin ikirəqəmli artım tempi iqtisadiyyatın təbii hərərətlənməsi ilə müşayiət olunmuş, digər tərəfdən isə enerji daşıyıcılarının inzibati qiymətlərinin yüksəlməsi birbaşa istehlak kanalı və istehsal xərcləri kanalı ilə inflyasiyaya öz effektin göstərmişdir.

I rüb ərzində enerji daşıyıcıları və kommunal xidmətlərin orta istehlak qiymətləri 45% yüksəlmişdir. Enerji daşıyıcıları və bəzi kommunal xidmətlərin bahalaşması, xüsusilə sənayenin qeyri-neft bölməsində istehsal xərclərinin əhəmiyyətli artmasına gətirib çıxarmışdır. Belə ki, qeyri-neft sənayesində istehsalçı qiymətləri rüb ərzində 75%, əvvəlki ilin müvafiq rübünə nisbətən isə 80% artmışdır.

I rüb ərzində inflyasiya 9,3%, ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən isə 16,6% təşkil etmişdir ki, bu da başlıca olaraq qeyri-monetar amillərdən təsirlənmişdir. Belə ki, qeyri-monetar amillərin inflyasiyada iştirakı 90% olmuşdur. Bunun 63% bəndi inzibati qiymətlərin artımı (birbaşa 34% bəndi, dolayısı olaraq 29% bəndi), 27% bəndi mövsümi inflyasiya ilə əlaqədar olmuşdur.

Rüb ərzində ərzaq məhsulları 7,5%, qeyri-ərzaq məhsulları 5,1%, xidmətlər isə 19% bahalaşmışdır. Ərzaq məhsullarının bahalaşması meyvə və tərəvəzdən, qeyri-ərzaq məhsulları inşaat və təsərrüfat materiallarından, xidmətlər isə iaşə və məişət xidmətləri üzrə qiymət artımından təsirlənmişdir. Belə ki, ərzaq mallarının inflyasiyada iştirak payı 47,7%, o cümlədən, çörək, çörək məhsulları və yarmanın payı 5,3%, ət və ət məhsullarının payı 4,6%, meyvə-tərəvəz məhsullarının payı 33,7 təşkil etmişdir. Qeyri-ərzaq məhsullarının inflyasiyada payı 15,4%, xidmətlərin payı isə 37% olmuşdur. Mənzil kirayəsi, su, yanacaq və elektrik enerjisi bölməsi üzrə qiymət artımının ümumi artımda iştirak payı 15% təşkil etmişdir.

Pul siyasətinin hədəfi olan baza inflyasiya I rübdə 3,2%, ötən ilin müvafiq rübünə nisbətən 7,4% təşkil etmişdir. Baza inflyasiyanın ümumi inflyasiyaya nisbətən xeyli aşağı olması qeyri-monetar amillərin inflyasiyanın formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynadığını göstərir.

2007-cı ilin I rübündə pul siyasətinin əməliyyat və aralıq hədəflərindən olan nominal effektiv **məzənnə** və manatın ABŞ dollarına qarşı ikitərəfli məzənnəsi üzrə proqnozlaşdırılmış orientirlərə nail olunmuşdur. Üzən tənzimlənən məzənnə rejimi şəraitində 2007-ci ilin I rübündə manatın ABŞ dollarına qarşı rəsmi məzənnəsi 0.5% güclənmişdir.

I rübdə manatın əsas ticarət partnyoru olan ölkələrin valyutalarına nisbətən orta dəyişimini xarakterizə edən nominal effektiv məzənnəsi demək olar ki, sabit qalmışdır. Belə ki, 2007-ci ilin mart ayında 2006-cı ilin dekabrına nəzərən bütün ticarət çəkili üzrə cəmi 0.1% bahalaşmışdır. Bu dövrdə qeyri-neft sektoru üzrə nominal effektiv məzənnə ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə və idxal çəkili dəyişməmiş, ixrac çəkili isə 0.2% ucuzlaşmışdır.

Manatın real effektiv məzənnəsi isə (neft sektoru daxil olmaqla) 2007-ci ilin mart ayında ötən ilin dekabrına nəzərən ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə 8%, idxal çəkili 7.7%, ixrac çəkili isə 8.2% bahalaşmışdır. Nominal valyuta məzənnələrinin dəyişməsi ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə real effektiv məzənnəyə 1.3%, qiymətlərin dəyişimi isə 98.7% təsir göstərmişdir (neft sektoru daxil olmaqla). Real effektiv məzənnənin dəyişiminə həm nominal valyuta məzənnələrinin dəyişimi, həm də qiymətlərin dəyişimi artırıcı təsir göstərmişdir.

Qeyri-neft sektoru üzrə real effektiv məzənnə 2007-ci ilin mart ayında ötən ilin dekabrına nəzərən ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə 7.2%, idxal çəkili 7.5%, ixrac çəkili isə 5.9% möhkəmlənmişdir.

Effektiv məzənnə indeksləri ölkənin rəqabət qabiliyyətini uzunmüddətli dövrdə qiymətləndirmək üçün daha məqsədəuyğundur. Bu baxımdan effektiv məzənnə indekslərinin 2000-ci ilin dekabrından etibarən olan dinamikasına nəzər yetirmək məqsədəuyğun olardı. 2007-ci ilin mart ayında 2000-ci ilin dekabrına nəzərən real effektiv məzənnə neft sektoru da daxil olmaqla ümumi ticarət

dövriyyəsi üzrə 3.8%, idxal üzrə 6%, ixrac üzrə 2% dəyərdən düşmüşdür. Qeyri-neft sektoru üzrə də real effektiv məzənnənin aşağı düşməsi baş vermişdir. Belə ki, neft sektoru istisna olmaqla 2000-ci ilin dekabrına nəzərən real effektiv məzənnənin aşağı düşməsi tempi ümumi ticarət dövriyyəsi üzrə 9.4%, idxal üzrə 7.2%, ixrac üzrə isə 19.7% təşkil etmişdir.

Uzunmüddətli dövrdə real effektiv məzənnənin azalması onunla əlaqədardır ki, bu dövrdə ticarət partnyoru olan ölkələrdə inflyasiya tempi Azərbaycandakı inflyasiyanı üstələmişdir. Beləliklə, uzunmüddətli dövrdə (2000-2007-cı illərdə) manatın real effektiv məzənnəsi ucuzlaşmışdır ki, bu da Azərbaycanın əsas ticarət partnyoru olan dövlətlərlə xarici ticarət şəraitinin əlverişli olduğunu göstərir.

Milli Bank valyuta bazarında tələb və təklifi tənzimləmək yolu ilə manatın məzənnəsinə təsir etmişdir. Rüb ərzində Milli Bankın valyuta bazarına müdaxiləsi alışıönlü olmuş və 34.9 mln. \$ təşkil etmişdir. Məhz Milli Bankın valyuta bazarına aktiv alışıönlü müdaxilələri manatın məzənnəsinin kəskin möhkəmlənməsinin qarşısını almışdır.

Milli Bankın sərəncamında olan valyuta ehtiyatlarının həcmi 2007-cı ilin I rübünün sonuna ilin əvvəli ilə müqayisədə (1967,3 mln. ABŞ dolları) 2% və ya 40.3 mln. ABŞ dolları artaraq 2 mlrd. ABŞ dollarını ötmüşdür.

2007-ci ilin ötən dövründə iqtisadi artımın daha da sürətlənməsi şəraitində **pul tələbinin** artımı davam etmişdir. Mart ayının yekunu üzrə geniş mənada manatla pul kütləsi (M-2) 3.7% artaraq 2217.2 mln. AZN-ə çatmışdır. Son bir ildə qeyri-neft iqtisadiyyatının pulla təminatı göstəricisi - monetləşmə əmsalı 11.3 faiz bəndi yüksəlmişdir.

Bank sisteminin pul yaratmaq qabiliyyətini xarakterizə edən göstəricilərin yaxşılaşması müşahidə edilmişdir. Belə ki, pul multiplikatoru (manatla geniş pul kütləsinin manatla pul bazasına nisbəti) ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 12.7% artmışdır. Ölkədə bank infrastrukturunun sürətli inkişafı, xüsusən də mütərəqqi ödəniş sistemlərinin tətbiqi, iri və xırda ödənişlər üzrə banklararası elektron hesablaşmalar sisteminin genişlənməsi, plastik kart dövriyyəsinin ekspansiyası, postterminalların quraşdırılması bank sisteminin pul yaratmaq qabiliyyətinin artmasına əlavə stimül verməkdədir.

Yüksək makroiqtisadi dinamika və bank sisteminin sıçrayışlı inkişafı **maliyyə sabitliyinin** diqqət mərkəzində saxlanmasını daha da aktuallaşdırmışdır. Milli Bankın baza inflyasiyanın təkrəqəmli səviyyəsinə nail olunmasına yönəlmiş pul və məzənnə siyasəti ölkədə maliyyə sabitliyinin qorunmasına yardım etmişdir. Maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsi məqsədilə Milli Bank eyni zamanda bankların sağlamlaşdırılması və rəqabət qabiliyyətinin artırılması üçün onların ardıcıl kapitallaşması, maliyyə və inzibati idarəetmə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində məqsədli tədbirlər həyata keçirmişdir.

Nəticədə 2007-ci ilin I rübündə də iqtisadiyyatda artan pul kütləsi ev təsərrüfatları və korporativ sektorun yığımlarına çevrilmiş, bu yığımlar qeyri-neft sektorunda investisiyalara sürətlə transformasiya olunmuşdur. Bank aktivləri 2007-ci ilin martında ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 66.4% artmışdır. Bank aktivlərinin keyfiyyəti yüksəlmiş, bankların sağlamlığı daha da güclənmiş, onlar

risklərinə adekvat səviyyədə kapitala, müştərilərin tələblərini vaxtında və tam həcmdə yerinə yetirmək qabiliyyətinə malik olmuşdur.

Pul siyasətinin alətləri. *Milli Bank nəzərdə tutduğu hədəflərə nail olmaq üçün açıq bazar əməliyyatları, faiz dərəcələri, habelə məcburi ehtiyat normaları kimi alətlərdən istifadə etmişdir.*

Pul kütləsinin inflyasyon potensiala malik hissəsini sterilizasiya etmək üçün Milli Bank özünün **qısamüddətli notları**ndan istifadəni davam etdirmişdir. Hesabat dövrü ərzində notların yerləşdirilməsi üzrə Milli Bank tərəfindən 12 auksion keçirilmişdir. Emissiyanın ümumi həcmi 360 mln. AZN yerləşdirilmiş notların həcmi isə 291,6 mln. AZN təşkil etmişdir. Hesabat dövrü ərzində Milli Bankın qısamüddətli notları üzrə orta ölçülmüş gəlirlilik azalaraq, dövrün əvvəlində keçirilmiş ilk auksiondakı 12,33%-dən sonuncu auksionda 10,50%-dək enmişdir. Notlar üzrə təkrar bazarın həcmi 26,0 mln. AZN təşkil etmişdir ki, bu da 2006-cı ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 3,2 dəfə artıqdır.

Bankların likvid vəsaitlərə ehtiyacını, onların müştərilər qarşısında öhdəliklərin vaxtında icrasını təmin etmək məqsədilə hesabat dövründə aparılmış REPO əməliyyatlarının həcmi 50,9 mln. AZN təşkil etmişdir. REPO əməliyyatları üzrə orta faiz dərəcəsi 4% (1 günlük) və 8% (7 günlük) təşkil etmişdir. Hesabat dövrü ərzində əks-REPO (1 günlük) üzrə həyata keçirilən əməliyyatların ümumi həcmi 37,5 mln. AZN təşkil etmişdir. Əks-REPO əməliyyatları üzrə orta faiz dərəcəsi 16%-ə təşkil etmişdir.

Milli Bank 2007-ci il üçün müəyyənləşdirdiyi pul siyasətinin əsas istiqamətlərində bəyan etdiyi kimi monetar tənzimləmə alətlərini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq çərçivəsində **"faiz dərəcələri dəhlizi"** konsepsiyasının reallaşdırılmasına başlamışdır. Pul siyasətinin reallaşması mexanizmlərinin mütərəqqi formalarından olan 'faiz dəhlizinin' tətbiqi yeni əməliyyat strukturunu nəzərdə tutmaqla Milli Bankın iqtisadiyyatda pulun dəyərini təsir etmək imkanlarını genişləndirmək və bununla operativ monetar idarəetmənin səmərəsini daha da artırılmaq məqsədini daşıyır.

Yeni əməliyyat strukturuna uyğun olaraq, Milli Bankın pul bazarında əməliyyatları iki istiqamətdə - çərçivə alətləri və açıq bazarda əməliyyatları vasitəsilə - aparılır. Milli Bankın çərçivə alətləri kimi bir günlük repo (vəsaitlərin cəlb olunması aləti) və bir günlük əks-reponun (vəsaitlərin yerləşdirmə aləti) istifadəsi nəzərdə tutulur. Çərçivə alətləri üzrə Milli Bankla əməliyyatlar istənilən vaxt müəyyən olunmuş faiz dərəcələri ilə bankların təşəbbüsü ilə aparıla bilər. Beləliklə, çərçivə alətləri üzrə faiz dərəcələri Milli Bankın digər əməliyyatları üçün 'faiz dərəcələri dəhlizi'ni təşkil edir. Dəhlizin minimal həddi bir günlük vəsaitlərin cəlb olunma (repo) faiz dərəcəsi ilə, maksimal həddi isə - bir günlük vəsaitlərin yerləşdirmə (əks-repo) faiz dərəcəsi ilə müəyyən olunur. Milli Bankın yenidən maliyyələşdirmə dərəcəsi də 'faiz dərəcələri dəhlizi'nin bir parametri kimi çıxış edir.

Milli Bankın ikinci əməliyyat istiqaməti olan açıq bazarda əməliyyatları müəyyən olunmuş 'faiz dəhlizi' çərçivəsində notların buraxılışı və qısamüddətli repo əməliyyatları vasitəsilə Milli Bankın təşəbbüsü ilə hərrac vasitəsilə aparılır.

Əməliyyatların məqsədindən asılı olaraq, hərraclar qiymətin elan olunması (birbaşa) və yaxud kəmiyyətin elan olunması (dolayısı) yolu ilə keçirilə bilər.

“Faiz dəhlizinin” parametrləri iki aydan bir ölkədəki makroiqtisadi durum, Milli Bankın berrəqəmli baza inflyasiyaya nail olmaq hədəfini əsas götürülərək müəyyən edilir. Milli Bankın İdarə Heyəti inflyasiyanın monetar amillərinə nəzarəti daha da gücləndirmək, faiz dərəcələrinə təsir göstərməklə pula olan izafi tələbi məhdudlaşdırmaq, manat aktivlərində yığıma meyilliliyi artırmaqla sərbəst pul vəsaitlərinin istehlak sektorundan çıxmasına şərait yaratmaq məqsədilə 2 aprel 2007-ci il tarixindən etibarən “faiz dərəcələri dəhlizi”nin parametrləri olan uçot dərəcəsinin 12%, dəhlizin yuxarı həddinin 19%, aşağı həddinin isə 5% səviyyəsində müəyyənləşdirilməsi barədə qərar qəbul etmişdir.

Monetar idarəetmənin institusional inkişafı. Pul siyasəti qarşısında qoyulan vəzifələrə nail olmaq üçün hesabat dövründə monetar idarəetmənin institusional inkişafı da diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Monetar idarəetmə mexanizminin çox önəmli elementlərindən biri olan mükəmməl iqtisadi tədqiqat bazasının dərinləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilmişdir.

Neft bumunun idarə olunması və alternativ makroiqtisadi siyasət strategiyaları üzrə dünya təcrübəsinin öyrənilməsi və təkliflərin hazırlanması çərçivəsində təkrurslu ölkələrdə (Nigeriya, Norveç, Əlcəzair, Meksika, Venesuela, İndoneziya) neft bumuna qədərki dövrdə makroiqtisadi idarəetmə mexanizminin mövcud vəziyyəti tədqiq edilmişdir. Ölkənin tarazlı inkişaf strategiyasını formalaşdırmaq məqsədilə uzunmüddətli dövr üçün təhlillər və proqnozlar hazırlanmış, dayanıqlı qeyri-neft kəsiri və fiskal dayanıqlılıq, baza və proqram ssenarilər üzrə strateji makroiqtisadi nəticələr burada öz əksini tapmışdır.

Pul siyasətinin alət arsenalının genişləndirilməsi məqsədilə qeyri-ənənəvi sterilizasiya alətlərinin tətbiqi üzrə xarici ölkələrin (Polşa, Tailand, Rusiya, Xorvatiya, Qazağıstan, Kanada, Malayziya və s.) təcrübəsi öyrənilmişdir. Bu əsasda pul siyasətinin sterilizasiya potensialının gücləndirilməsi imkanları araşdırılmışdır.

Maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi çərçivəsində Azərbaycan regionlarının iqtisadi xarakteristikası öyrənilmiş və maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarını məhdudlaşdıran problemlər kompleks şəkildə araşdırılmışdır.

2008-2011-ci illər üzrə ortamüddətli Maliyyə Proqramının hazırlanmasına başlanmış, bu sahədə aidiyyəti qurumlar ilə koordinasiya işləri həyata keçirilmişdir.

Dövr ərzində tədiyə balansının göstəricilərinin BVF-nun “Göstəricilərin Yayınlanması Xüsusi Standartları”na uyğun formatda işlənilməsi istiqamətində müvafiq işlər görülmüşdür.

Eyni zamanda operativ monetar idarəetmənin həyata keçirilməsi məqsədilə fiskal sektorun, daşınmaz əmlak və maliyyə bazarlarının monitorinqi təmin edilmiş, qeyri-neft iqtisadiyyatında ticari və qeyri-ticari sektorlarının təhlil bazası yaradılmışdır.

3. Maliyyə bazarları

Kredit qoyuluşları. 2007-ci ilin mart ayının sonuna kredit qoyuluşlarının həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.1 dəfə, ilin əvvəli ilə müqayisədə isə 21.6% artmışdır. Kredit qoyuluşunun ÜDM-də xüsusi çəkisi (qeyri-neft sektorunun ÜDM-i üzrə) 18,2 faiz bəndi artmışdır.

Yeni verilmiş kreditlərin həcmi 2007-cı ilin I rübündə 1332.9 mln. AZN təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövründə olduğundan 2.3 dəfə çoxdur. Son bir ildə yeni verilmiş kreditlərin məbləği kredit borcları üzrə ödənişlərin məbləğini xeyli üstələmişdir. Bunun nəticəsidir ki, kredit qoyuluşlarının xalis artımı 1478.3 mln.AZN təşkil etmiş və beləliklə kredit qoyuluşlarının qalığı 01.04.07 tarixinə 2873.4 mln.AZN-ə yüksəlmişdir.

Təhlil olunan dövrün sonuna cəmi kredit qoyuluşunun 97.5%-ni banklar tərəfindən verilən kreditlər, 2.5%-ni isə qeyri-bank kredit təşkilatlarının kreditləri təşkil etmişdir. Son bir ildə banklar tərəfindən kredit qoyuluşları 2 dəfə, qeyri-bank kredit təşkilatlarının kreditləri isə 51% artmışdır.

Son illər həyata keçirilən iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq özəl sektorun iqtisadiyyatda rolunun artması kredit qoyuluşlarının strukturunda da özəl sektorun payının yüksəlməsi ilə müşayiət olunmaqdadır. Belə ki, özəl sektora kreditlərin cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisi 84%-ə yüksəlmişdir.

Təhlil olunan dövr ərzində iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının artımı təsərrüfat subyektlərinin bütün növləri üzrə yüksək olmuşdur. Qeyri-maliyyə müəssisələri olan hüquqi şəxslərə kredit qoyuluşları ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 2.1 dəfə artmış və onun cəmi kredit qoyuluşunda xüsusi çəkisi 68% təşkil etmişdir. Son bir il ərzində sənaye və istehsala yönələn kreditlərin məbləği 2 dəfə artaraq 196.3 mln.AZN, ticarət və xidmətə verilən kreditlərin məbləği 80.6% artaraq 705.4 mln.AZN, kənd təsərrüfatı və emala yönələn kreditlərin məbləği 32.3% artaraq 136.2 mln.AZN, nəqliyyat və rabitə sektorlarına verilən kreditlərin məbləği isə 88.3% artaraq 232.2 mln.AZN təşkil etmişdir. İqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafına təkan verə biləcək sahə olan inşaat və əmlak sektoruna yönələn kreditlərin məbləği 92.8% artaraq 176.9 mln.AZN-ə çatmışdır.

Fiziki şəxslərə verilən kreditlər 99.9% artaraq 876.8 mln.AZN təşkil etmişdir ki, bunun da 3.8%-i *plastik kartlarla əməliyyatlar üzrə kreditlərin* payına düşür. Fiziki şəxslərə kreditlərin yüksək tempə artması bir tərəfdən əhalinin gəlir səviyyəsinin və deməli ödəniş qabiliyyətinin yüksəlməsi, digər tərəfdən isə banklar tərəfindən təklif olunan kredit xidmətlərinin çeşidinin artması ilə izah olunur. Son vaxtlar ipoteka kreditləşməsi mexanizminin işə düşməsi də fiziki şəxslərə kreditlərin yüksək tempə artmasına əlavə stimül verməkdədir.

Manatın sərbəst dönərli valyutalara nəzərən məzənnəsinin möhkəmlənməsi və eləcə də denominasiyanın real bəhrələr verməyə başlaması kredit qoyuluşlarının valyuta strukturuna da təsir göstərməkdədir. 2007-cı ilin mart ayında ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə xarici valyuta ilə kredit qoyuluşları 75.2% artdığı halda, manatla kredit qoyuluşları 2.5 dəfə artmışdır. Nəticədə milli valyuta ilə kredit qoyuluşlarının cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisi 8.9 faiz bəndi

artmışdır. 1 aprel 2007-ci il tarixinə kredit qoyuluşlarında xarici valyuta ilə verilən kreditlərin xüsusi çəkisi 50.4% təşkil etmişdir.

Son vaxtlar bankların kapital və əmanət bazasının genişlənməsi, dövlətin sahibkarlığa maliyyə dəstəyinin güclənməsi, habelə ipoteka kreditləşməsi mexanizminin işə düşməsi uzunmüddətli kredit qoyuluşlarının artması üçün əlverişli şərait yaratmaqdadır. 2007-ci ilin mart ayının yekunu üzrə ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qısamüddətli kredit qoyuluşları 59.5% artdığı halda, uzunmüddətli kredit qoyuluşları 2.7 dəfə artmışdır. Nəticədə dövr ərzində kredit qoyuluşlarının strukturunda uzunmüddətli kreditlərin xüsusi çəkisi 12.8 faiz bəndi artmış və 01.04.2007-ci il tarixinə 56.1% təşkil etmişdir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı istiqamətində görülmüş işlərin nəticələri kredit qoyuluşlarının regional strukturunda da tapır. Kredit təşkilatlarının regionlar üzrə şəbəkəsinin genişlənməsi regionlarda fəaliyyət göstərən iqtisadi subyektlərin kreditlər əldə etmək imkanlarını genişləndirir. 2007-ci ilin mart ayının yekunu üzrə kredit qoyuluşlarının 87.4%-i Bakı şəhərinin, 12.6%-i isə regionların payına düşmüşdür.

2007-ci ilin mart ayında kreditlər üzrə faiz dərəcələrində kəskin dəyişikliklər baş verməmişdir. 2006-cı ilin mart ayında milli valyuta ilə kreditlər üzrə orta faiz dərəcələri ötən ilin müvafiq ayına nisbətən 0.46% azalmış və 01.04.07 tarixinə 15.28% təşkil etmişdir. Manatla hüquqi şəxslər üzrə orta faiz dərəcələri ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 1.2% azalaraq 13.55%, fiziki şəxslər üzrə orta faiz dərəcələri isə 0.64% artaraq 19.1% təşkil etmişdir. Xarici valyutada verilmiş kreditlər üzrə orta faiz dərəcələri ötən ilin martındakı 17.92%-ə qarşı 16.36% təşkil etmişdir. Bu dövrdə hüquqi şəxslərə xarici valyutada verilən kreditlər üzrə orta faiz dərəcəsi ötən ilin martındakı 15.88%-dən hesabat dövrünün sonuna 14.04%-ə enmiş, fiziki şəxslərə verilən kreditlər üzrə faiz dərəcəsi isə 21.74%-dən 21.84%-ə qalxmışdır. Son bir ildə kreditlər üzrə faiz dərəcələri ilə depozitlər üzrə faiz dərəcələri arasındakı fərq azalmışdır. Belə ki, manatla kreditlərlə depozitlər arasındakı fərq 01.04.2007-ci il tarixinə 01.04.2006-cı ildəki 5.23%-dən 4.69%-ə, xarici valyutada kreditlərlə depozitlər arasındakı fərq isə 6.93%-dən 4.16%-ə enmişdir.

Depozit bazarı. 2007-ci ilin I rübünün sonuna əmanət və depozitlərin həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 49.6% artaraq 2111.4 mln. AZN-ə çatmışdır. O cümlədən **hüquqi şəxslərin depozitləri** 38.9% atrataq 1203 mln. AZN təşkil etmişdir.

Fiziki şəxslərin əmanətlərinin artımı da davam etmişdir. Belə ki, fiziki şəxslərin əmanətləri son bir ildə 66.7% artmış və 908.4 mln. AZN təşkil etmişdir. Hesabat dövrünün sonuna banklar tərəfindən cəlb olunmuş əmanətlərin 63.8%-i özəl bankların payına düşmüşdür.

Qeyd edək ki, rezidentlərlə yanaşı **qeyri-rezident fiziki şəxslər** tərəfindən də əmanət qoyuluşları yüksək tempə artmaqdadır. Belə ki, mart ayının sonuna ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qeyri-rezident fiziki şəxslərin əmanətləri 76.1% artmışdır.

Əmanətlərin valyutalar üzrə strukturunun təhlili iqtisadi subyektlərin manata olan inamının artdığını göstərir. Belə ki, ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə

əhalinin xarici valyuta ilə əmanətləri 30.1% artdığı halda, **manatla əmanətlər** 4.2 dəfə artmışdır. Bu amil pul kütləsinin strukturunu yaxşılaşdırmaqla manatın iqtisadi dövriyyədə rolunun daha da möhkəmlənməsinə əlverişli zəmin yaradır.

Rüb ərzində depozitlər üzrə faiz dərəcələrində əhəmiyyətli dəyişiklik müşahidə edilməmişdir. Belə ki, 2007-ci ilin mart ayında manatla depozitlər üzrə orta faiz dərəcəsi 2006-cı ilin martındakı 10.51%-dən 10.59%-ə, xarici valyuta ilə depozitlər üzrə orta faiz dərəcəsi isə 10.99%-dən 12.2%-ə qalxmışdır.

Banklararası pul bazarı. Hesabat dövrü ərzində Mütəşəkkil Banklararası Kredit Bazarında əqdlər manat və ABŞ dollarında bağlanmışlar. Manatla bağlanmış əqdlərin (8 əqd) ümumi həcmi 3,9 mln. AZN təşkil etmişdir. Bağlanmış əqdlər üzrə orta illik faiz dərəcəsi 15,7% təşkil etmişdir. Müvafiq dövr ərzində ABŞ dolları ilə bağlanmış əqdlərin (7 əqd) ümumi həcmi 5,8 mln ABŞ dolları və orta illik faiz dərəcəsi 15,0% təşkil etmişdir. Verilmiş kreditlərin müddəti 4-91 gün diapozonunda olmuşdur.

2007-cı ilin I rübü ərzində dövlətin qiymətli kağızları ilə “bank-bank” sxemi üzrə banklararası repo əməliyyatların ümumi həcmi 35,7 mln. manat təşkil etmişdir. Banklararası repo əməliyyatları üzrə orta ölçülmüş gəlirlilik 11,5% təşkil etmişdir. Aparılmış əməliyyatların müddəti 1,2,5 və 7 gün olmuşdur.

Dövlət qısamüddətli istiqrazlar bazarı. 2007-cı ilin I rübü ərzində Maliyyə Nazirliyi tərəfindən Dövlət qısamüddətli istiqrazların yerləşdirilməsi üzrə 7 hərrac keçirilmişdir. Elan olunmuş buraxılışların həcmi 38 mln. AZN, yerləşdirilmiş DQİ-lərin həcmi isə 26 mln. AZN təşkil etmişdir. Orta ölçülmüş gəlirlilik cüzi miqdarda dəyişərək ilk hərracda 10,01% təşkil etdiyi halda, son hərracda 10,41% səviyyəsinə yüksəlmişdir. Dövlət qısamüddətli istiqrazlar üzrə təkrar bazarda əməliyyatlar keçirilməmişdir.

Valyuta bazarı. Valyuta bazarının həcmi 2007-ci ilin I rübündə ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 66.9 artaraq 4 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Valyuta əməliyyatlarının 84.4%-i ABŞ dolları ilə, 12.2%-i Avro ilə, 2%-i Rusiya rublu ilə və 1.4%-i digər valyutalarla aparılmışdır. Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə avro ilə əməliyyatların həcmnin artımı qeydə alınmışdır. Belə ki, ötən ilin I rübündə avro ilə əməliyyatlar ümumi valyuta əməliyyatlarının 10.4%-ni təşkil etmişdi.

Beləliklə, ötən il ərzində Milli Bank tərəfindən yeridilmiş pul siyasəti “baza inflyasiya”nın təkrəqəmli səviyyədə saxlanmasına, iqtisadiyyatın pula olan tələbatının ödənilməsinə, ölkənin strateji xarici ticarət şəraitinin əlverişli qalmasına və maliyyə sabitliyinin qorunmasına müsbət təsir göstərmişdir.